

מלאכי פרק ג - הפטרת שבת הגדול

מים ראשונים: פרק זה לא רק חותם את ספר מלאכי ואת תרי עשר, אלא גם את ספרי הנביאים כולם, את הנ"ן של התנ"ך. פסקה נבואה מישראל והשרביט עובר לחכמה ולתורה. "זכרו תורת משה עבדי" - אומר הנביא בסוף הפרק. "והוא סוף הנביאים ובעבור זה הזהיר זכרו תורת משה עבדי כי במותו נפסקה הנבואה מישראל" (אבן עזרא על פסוק א).¹ אבל לפני שהוא מסיים ונפרד, מביח הנביא שעוד עתידה הנבואה לחזור ויחד איתה גם תבוא הגאולה השלימה. ואולי לכן נבחר דווקא פרק זה להפטרות שבת הגדול - "בניסן נגאלו ובניסן עתידים ליגאל" (ראש השנה יא ע"א).

וְעָרְבָה לָהּ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם כִּימֵי עוֹלָם וְכַשְׁנִים קְדְמוֹנוֹת:

רבי אבא בר כהנא אמר: משל למלך שהיו לו שני מגירסין [טבחים]. בישל לו האחד תבשיל ואכלו והיה עָרְב לו. ועשה השני תבשיל ואכלו וְעָרְב לו. ואין אנו יודעים איזה מהם עָרְב לו יותר. אלא ממה שהוא מצווה את השני ואומר לו: "כתבשיל הזה תעשה לי", אנו יודעים שהשני ערב לו יותר. כך הקריב נח קרבן והיה ערב להקב"ה, שנאמר: "וירח ה' את ריח הניחוח" (בראשית ח כא). הקריבו ישראל והיה ערב להקב"ה.² ואין אנו יודעים אי מהם ערב לו יותר. אלא במה שהוא מצווה את ישראל ואומר להם: "ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו" (במדבר כח ב), אנו יודעים ששל ישראל הוא ערב לו יותר. זהו שכתוב: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות". כימי עולם - כימי משה, וכשנים קדמוניות - כימי שלמה. רבי אומר כימי עולם - כימי נח, וכשנים קדמוניות - כימי הבל, שלא הייתה עבודה זרה בימיו. (ויקרא רבה ז ד).³

כִּי אֲנִי ה' לֹא שְׁנִיתִי וְאַתֶּם בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם:

כי אני ה' לא שניתי - כי מה שאמרתי אפילו לזמן ארוך לא לפי שנה כן יהיה. כי אני לא שניתי ודברי לא ישנו וכל העתידות שאמרתי לכם ע"י נביאי כן יהיו. שניתי ענין שנוי כלומר לא אשנה מדבר לדבר ומחפץ לחפץ: ואתם בני יעקב לא כליתם - כמו שכלו שאר האומות שלא נשאר להם זכר בשמם וכלו מהיות גוי, אבל אתם לא כליתם ולא תכלו כי לעולם תהיו מיוחדים בין הגוים להיות גוי אחד בארץ, אף על פי שגליתם ונדחתם לכל פאה שמכם נשאר בכל מקום. ומה שהרעותי לכם - בעונותיכם עשיתי וכמו שאני לא אשנה גם אתם לא תכלו, ובאחרית הימים תשובו למעלתכם ותהיו עליונים על כל גויי הארץ. (פירוש רד"ק על הפסוק).⁴

הִיִּקְבַע אָדָם אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קִבְעִים אֹתִי וְאַמְרַתֶּם בְּמֶה קִבְעֵנוּךְ הַמַּעֲשֶׂר וְהַתְּרוּמָה:

"אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי" (תהלים נז ג). אמר ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי: בשלושה מקומות הסכים הקב"ה עם בית דין של מטה ... ואלו הן: מעשרות, ושאלית שלום בשם, ומקרא מגילה. מעשרות מניין? דתן לא גלו ישראל עד שבטלו המעשרות ... וכיון שחזרו בימי עזרא קיימו אותן מעצמן ... ואומר: "ובכל זאת

¹ על נושא זה הרחבנו בדברינו זכרו תורת משה עבדי בשבת זו.

² נראה שחסר ההמשך, חסר: שנאמר. איפה הפסוק שיהווה משקל נגד לפסוק מספר בראשית על נח ויראה שגם קרבנות בני ישראל ערבים? כנראה שהכוונה לפסוק ממלאכי עצמו שמופיע בהמשך: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים וכו'", פסוק שמרמז שהיה בעבר רגע עָרְב וכמותו יחזור ויהיה גם בעתיד.

³ מדרש זה לקוח מפרשת צו, שברוב השנים (שאינן מעוברות) מתלכדת עם שבת הגדול, ראו אורח חיים סימן תכח: "פקדו ופסחו ולמעוברת סגרו ופסחו מנו ועורו צומו וצלו קומו ותקעו" (חידה לשולחן שבת לדור הצעיר לפענח משפט זה). המדרש משווה את "ריח ניחוח" של קרבנות ישראל (קרבן תמיד שבפרשת פנחס) מול "ריח ניחוח" הראשון שבתורה אצל נח לאחר המבול. זה של נח היה חד פעמי ואילו של ישראל היה ציווי לדורות - פעמיים בכל יום. ראו דברינו עולת תמיד בפרשת תצוה. אבל אין העניין פשוט כלל ועיקר. שהרי הנביא (מלאכי) עומד בבית שני ואומר עוד עתידה מנחת יהודה להיות עריבה כשנים קדמוניות (זו של ימיו לא הייתה כנראה לגמרי עריבה, בית שני לא היה כמו בית ראשון, יומא ט ע"א, ירושלמי מכות ב ו). ומה הן אותן השנים הקדמוניות? לפי גישתו האוניברסלית של רבי (בניגוד לגישה הלאומית של ר' אבא בר כהנא) אלה ימי נח וימי הבל. אז איפה הוא ריח הניחוח הערב יותר? ראו ספר בראשית סוף פרק ח ותחילת פרק ט.

⁴ כך הייתה התקווה הגדולה בראשית ימי בית שני וכהבטחת הנביא חגי (ב ט): "ט) גְדוֹל יְהִיָּה כְבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאֲחֵרֹן מִן הָרִאשֹׁן אָמַר ה' צְבָאוֹת וּבְמִקְוֵם הַזֶּה אֶתֵּן שְׁלוֹם נְאֻם ה' צְבָאוֹת". אלא שלא זכינו. גישה אחרת, אולי קצת יותר ארוכת טווח והיסטורית, מצויה במדרשי חז"ל תוך חיבור עם הפסוק בשירת האזינו: "אֶסְפָּה עֲלֵימוּ רְעוֹת חֲצִי אֶכְלָה בָּם" (דברים לב כג) וריכוכו. ראו גמרא סוטה ט ע"א: "כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם. אני ה' לא שניתי - לא הכיתי לאומה ושניתי לה, ואתם בני יעקב לא כליתם - היינו דכתיב: חצי אכלה בם, חצי כלין והן אינן כלין". כך גם במדרש ספרי דברים פרשת האזינו פסקא שכא. ואולי נחמתי ואופטימי מכולם במסכת דרך ארץ פרק שלום הלכה א: "מלכות הולכת ומלכות באה, גזירה הולכת וגזירה באה ומתחדשת על שונאי ישראל, הארץ לעולם עומדת, ישראל לעולם עומדין, לא נעזבין ולא כלין שנאמר כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם, כשם שאני לא שניתי ולא אני עתיד להשנות, כך אתם בית יעקב לא כליתם ולא עתידין לכלות, אלא ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום".

אנחנו כורתים אמנה" (נחמיה י א) - מהו ובכל זאת? אלא בין שאנו גולין, ובין שאין אנו גולין, מקיימין אנו מצות מעשרות. ומניין שהסכים הקב"ה עמהם? שנאמר: "ועל החתום" (נחמיה שם י'). על החתומים אינו אומר, אלא "על החתום". וכן הוא אומר על ידי מלאכי הנביא: "היקבע אדם אלהים [וגו'] ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה" (מלאכי ג ח). (מדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור נו).⁵

הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ... ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות ...

אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש, אמר ליה: אימא לי פסוקיך! - אמר ליה: "עשר תעשר" ... עשר בשביל שתתעשר.⁶ אמר ליה: מנא לך? אמר ליה: זיל נסי. אמר ליה: ומי שרי לנסוייה לקב"ה? והכתיב: "לא תנסו את ה' א-להיכם!" (דברים ו טז). אמר ליה: הכי אמר רבי הושעיא: חוץ מזו, שנאמר: "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די". מאי עד בלי די? אמר רמי בר חמא אמר רב: עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. (גמרא תענית ט ע"א).⁷

א"ר יהושע בן לוי: שלושה דברים עשו בית דין של מטה והסכימו בית דין של מעלה על ידם: מקרא מגילה, ושאלת שלום [בשם], והבאת מעשר ... מקרא מגילה - "קיימו וקבלו היהודים" ... שאלת שלום [בשם] - "והנה בועז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה' " (רות ב ד)⁸ ... הבאת מעשר - "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די". (גמרא מכות נג ע"ב).⁹

וְאִשְׁרוּ אֶתְכֶם כָּל הַגּוֹיִם כִּי תִהְיוּ אִתָּם אֶרֶץ חֶפְץ אֲמַר ה' צְבָאוֹת:

ריש לקיש אמר: בגי' לשונות של חֶפֶה חבב הקב"ה את ישראל: בדביקה, בחשיקה, ובחפיצה. בדביקה: "וְאִתָּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כְּלֶכֶם הַיּוֹם" (דברים ד ד). בחשיקה: "לֹא מִרְבָּכֶם מִכָּל הַעַמִּים חֶשֶׁק ה' בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי אֶתֶם הַמַּעֲט מִכָּל הַעַמִּים". ובחפיצה: "וְאִשְׁרוּ אֶתְכֶם כָּל הַגּוֹיִם כִּי תִהְיוּ אִתָּם אֶרֶץ חֶפְץ אֲמַר ה' צְבָאוֹת" (מלאכי ג יב). (בראשית רבה פ ז פרשת וישלח).¹⁰

⁵ בהמשך באה דרשתו של ר' שמואל בר רב יצחק שהופכת את משמעות הפסוק: "אמר להם הקב"ה בנוהג שבעולם הרב גוזר על התלמיד והוא עושה, שמא התלמיד גוזר על הרב והוא מקיים, ואתם גזרתם עלי בשביל המעשרות, וגמתי עמכם, ואחר כך חזרתם בכם וקבעתם אותי ובטלתם אותן, שנאמר היקבע אדם אלהים". שם המילה קב"ע משמשת במובן של לגזול (כך גם בראש השנה כו ע"ב). וכך גם במדרש הסמוך שנראה להלן. אבל כאן, מודגשת מסירות הנפש של שבי ציון בתחילת בית שני שלמרות שהיו פטורים מרוב מצוות התלויות בקרקע משום "שאיין רוב יושביה עליה" והשבטים מעורבבים, בכל זאת קבלו עליהם תרומות ומעשרות. קביעת הקב"ה לטוב או למוטב מסמלת ביותר את הלך הרוח ומצבם החומרי הקשה של שבי ציון. וכבר הקדשנו דף מיוחד בשם **ימי עולם ושנים קדמוניות** לנושא נכבד זה.

⁶ מפגש ודו-שיח זה של ר' יוחנן עם אחיינו הצעיר בנו של ריש לקיש, הוא סיפור מעניין בפני עצמו. מפגש זה אירע לאחר העימות הגדול בין ר' יוחנן וריש לקיש (שני הגיסים) שכתוצאה ממנו נפטר ריש לקיש. ראו גמרא בבא מציעא פד ע"א. ראו גם בהמשך הגמרא בתענית ט ע"א דו-שיח נוסף ביניהם על הפסוק במשלי יט ג: "אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו" שר' יוחנן נוזף בבנו של ריש לקיש עד שבאה אמו ומושכת אותו משם שמא יפגע בו כמו שפגע בריש לקיש אביו (בדברינו **ר' יוחנן קפדן היה**). וגם כאן, גוער ר' יוחנן בבנו של ריש לקיש, אחרי שזה הביא לו פסוק כצורתו ונוזף בו: "אמר ליה: אי הוה מטי התם להאי פסוקא - לא הוה צריכא לך ולהושעיא רבך". ואנחנו קצרנו והתמקדנו בדרשה עצמה המבארת את הפסוקים במלאכי.

⁷ ובמדרש תנחומא (בובר) הוספה לפרשת ראה סימן א: "אמר רבי אבא בר כהנא: קשה של מעשרות. בכל התורה, כתיב: לא תנסו את ה' א-להיכם ובמעשרות כתיב: הביאו את כל המעשר ... ובחנוני נא בזאת. ומי חנן המעשרות? - דורו של חזקיהו". ובגמרא שבת לב ע"ב על פסוק זה נמצאת האמרה הקצרה והפשוטה: "ואם נותנים - מתברכים". מותר לנסות את הקב"ה בנתינת מעשר, בצדקה ובעשיית חסד. זוהי פעולה שודאי תגשים את עצמה. אם כולם יתנו - כולם יקבלו. ובאשר לאיסור העמדת הקב"ה בניסיון, ראו דברינו **לא תנסו** בפרשת ואתחנן.

⁸ ראו דברינו **מצוות והלכות במגילה**.

⁹ ראו רש"י שם וכן בשטיינזלץ ("בעיונים") שהביא את כל שיטות הראשונים השונות המסבירות מהו הבאת המעשר אל האוצר. כללו של דבר, חז"ל (בדורו של חזקיהו וכן בתקנות עזרא שקנס את הלויים) הכניסו שינויים ותוספות בידי המעשר המקוריים שבתורה, הן בצד הנתינה (איסוף מרכזי במקום נתינה פרטית מקומית לפי ראות עיניו של כל אחד) והן בצד החלוקה (מי זכאי ומי אינו זכאי לקבל מעשרות). ועל תקנה ושינוי זה מדין תורה אומר הנביא "ובחנוני נא בזאת" ומותר כביכול לנסות את הקב"ה ולהעמיד את ברכתו החוזרת במבחן! אפשר שזה גם מבחן גדול של מדינת הרווחה בימינו ושל השקפת ההלכה על נתינת מעשרות שנופלת כולה (כמו גם מצוות שמיטה) על המגזר החקלאי בלבד ...

¹⁰ ונשאיר לשואבי המים לבדוק במקור מה הקשר של דרשה זו לפרשת וישלח וממי לומדים את משולש הקרבה: דביקה, חשיקה, חפיצה. ראו עוד במדרש שמות השבטים (שמות רבה א ה, במדבר רבה י י מי השבט שזכה לחפיצה: "א"ר תנחומא: כל השבטים לשם גאולתן של ישראל ולשם שבחן נקראו שמותם. ואשר נקרא שמו לשם גאולתן של ישראל כמה דתימא (מלאכי ג) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה' צבאות".

... הלך מלאכי לנחמה, אמר לה: הקב"ה שלחני אצליך לנחמך. אמרה לו: ומה בידך? אמר לה: "ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ" (מלאכי ג יב). אמרה לו: אתמול אמרת לי: "אין לי חפץ בכם אמר ה' צבאות" (מלאכי א י), ועכשיו אתה אומר כך? לאיזו נאמין, לראשונה או לשנייה? (פסיקתא דרב כהנא נחמו).¹¹

אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ...

מה עשו מרדכי ואסתר? כתבו אגרות ושלחו לכל בני הגולה ואמרו להם: מקבלים [אתם] עליכם להיות עושים שני הימים האלה? שלחו ואמרו, לא דיינו צרותינו של המן, ואתם מטריחים עלינו לעשות את שני הימים האלה ... ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן: שמונים וחמישה זקנים וכמה נביאים היו מצטערים על הדבר הזה: "אלה המצות אשר צוה ה' את משה" (ויקרא כז לד) אלה - אין להוסיף ואין לגרוע. אין נביא עוד עתיד לחדש דבר מעתה, ומרדכי ואסתר מבקשים לחדש עלינו דבר אחד חדש!¹² עד שהאיר הקב"ה את עיניהם, ומצאו אותה כתובה בתורה, נביאים, ובכתובים: בתורה: "כתוב זאת זכרון בספר" (שמות יז יד), נביאים: "אז נדברו יראי ה' ... וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו", ובכתובים: "ומאמר אסתר קיים את דברי הפורים האלה ונכתב בספר" (רות רבה פרשה ד סימן ז).¹³

ר' יהושע דסיכנין בשם ר' לוי: לשעבר היה אדם עושה מצוה והנביאים כותבים. עכשיו שאין נביאים מי כותב אותה? אליהו ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהם, שכתוב: "אז נדברו יראי ה' ... ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו". תני בשם ר' יהושע: יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית. שכן רות אומרת לנעמי: "שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז". "אשר עשה עמי" - אין כתוב, אלא "אשר עשיתי עמו". אמרה לה הרבה פעולות וטובות פעלתי עימו היום בשביל פרוסה שנתן לי (ויקרא רבה פרשה לד).¹⁴

זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חוקים ומשפטים.

"זכרו תורת משה עבדי"¹⁵ ... "ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים ..." (קהלת יב יב). אמר הקב"ה: כ"ד ספרים כתבתי לך היזהר ואל תוסף עליהם. ... כל מי שקורא פסוק שאינו מכ"ד ספרים כאילו קורא בספרים החיצונים הוי: "היזהר עשות ספרים הרבה" - שכל העושה כן, אין לו חלק לעולם הבא. (במדבר רבה פרשה יד).¹⁶

¹¹ שוב לא חושך המדרש את שבטו ונותן פה לעם ישראל החפץ כל כך בגאולה ובשיבה אל ארץ חפץ, בטענותיו כלפי שמיא. אך סופה של הארץ להתנחם ולהיות לא חפיצה או חפץ גרידא, אלא "ארץ חפץ"! וכדרשה בקהלת רבה א א: "והארץ לעולם עומדת - וכי ארץ גולה או מטלטלת? אלא אלו ישראל שנקראו ארץ, שנאמר (מלאכי ג) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אתם תקראו ארץ חפץ". וכך גם במדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור לו: "משוך חסדך ליודעך - אמר ר' יצחק: דור הולך ודור בא (קהלת א ד), אומה נכנסת ואומה יוצאת, והארץ לעולם עומדת, אלו ישראל, שנאמר כי תהיו אתם ארץ חפץ (מלאכי ג יב), ועומדין לעולם". ופירוש רד"ק תהלים קטז ט: "אתהלך לפני ה' בארצות החיים, עוד אתהלך לפני ה' בארץ ישראל ששכינתו שם. ולפי שהיה (דוד) גולה בין פלשתים, ובברחו אמר זה. ועירי ישראל הם ארצות החיים, ונקראת ארץ ישראל חיים כמו שנקראת ארץ צבי (יחזקאל כה, ט), ארץ חפץ (מלאכי ג יב), כי היא חמדת הארצות והיושבים בה הם חיים ובראים ... כי ארץ ישראל אורה טוב מכל הארצות".
¹² ובמקבילה בירושלמי מסכת מגילה פרק א עמוד ע (שהיא כנראה המקור) הנוסח כך: "כך אמר לנו משה: אין נביא אחר עתיד לחדש לכם דבר מעתה". זו טענה מרכזית של חז"ל נגד המינים (הנצרות). אבל, כפי שנראה בהמשך, לא במחיר קיפאון היצירה המתחדשת. ראו בראשית רבה פרשה ח סימן ח: "ויאמר א-להים נעשה אדם וגו'. אמר [משה לקב"ה]: ריבונו של עולם, מה אתה נותן פתחון פה למינים? אמר לו: כתוב, והרוצה לטעות - יטעה".

¹³ אם בחלק הראשון של המדרש אפשר לחשוב שמדובר ברצון לא להרגיז את השכנים הגויים ולא להוסיף עוד ימי מועד ללוח העברי העמוס, בא החלק השני ומביע התנגדות ברורה להרחבת ספרי המקרא. הפלא במדרש הוא הסיבות "ובכתובים" שמביאה ראייה לכך שמותר להוסיף ספרים, כמו מגילת אסתר, ממגילת אסתר עצמה. הרי זה לופ לוגי. הכתובים נותנים הרשאה לעצמם! או אולי הכוונה לדורות הבאים שהמשיכו הלאה והכתובים כבר היו סמכות בפני עצמה. ואין לך מהפכה גדולה מזו של כתיבת התורה שבע"פ. וכבר הארכנו במדרש זה בדברינו שמונים וחמישה זקנים היו מצטערים על הדבר הזה בפורים והראינו שסמיכות פורים וסוף הנבואה, איננה מקרית.

¹⁴ "יותר ממה שבעל הבית (הקב"ה) עושה עם העני (בני האדם, יראי ה'), העני עושה עם בעל הבית". האינטראקציה המתמדת בין שמים וארץ, בין הקב"ה לאנוש: "מתחילת ברייתו של עולם נתאוהו הקב"ה לעשות לו שותפות בתחתונים" (בראשית רבה ג ט). ומאידך לוקח הדרשן את המקור לכך? ממגילת רות! מן הכתובים! הרי לך שסוף ספרי הנביאים אינו סוף היצירה והכתיבה האנושית. ומי חותם\מאשר זאת? הקב"ה. זו אותה מגילת רות שלמרות ש"כולה חסד", לומדים ממנה הלכות חשובות שאין להן מקור אחר, כגון: שאילת שלום בשם (ראו הגמרא במכות כג לעיל) וקניין סודר. וכבר הרחבנו במוטיב זה בדברינו מצוות והלכות במגילה וכן ארבע שיטות של חסד במגילת רות. ראו גם דברינו מצוות צדקה בפרשת בהר וכן גלגל חוזר הוא בעולם בפרשת ראה.

¹⁵ הביטוי "תורת משה" מופיע בתנ"ך ארבע עשרה פעמים: שבע בנביאים ושבע בכתובים. בתורה עצמה מופיעים ביטויים כמו: "תורה אשר שם משה" או "תורה ציוה לנו משה", אבל לא "תורת משה".

¹⁶ מדרש זה מציג את התיזה של איסור כתיבה נוספת, בצורה הברורה ביותר. אבל גם הוא מודה בעקיפין שהיצירה לא יכולה להיעצר. מדרש זה אמנם נאמר (ונכתב) לאחר חתימת עשרים וארבעה ספרי התנ"ך, אבל מיניה וביה הוא מסכים שיש תמיד התחדשות. כי הוא דורש את הפסוק "זכרו תורת משה" מספר מלאכי אשר שייך לחטיבת ספרי הנביאים, ומסתייע בפסוק מהכתובים, מקהלת: "יותר מהמה בני היזהר עשות ספרים הרבה". אז קהלת עצמו והכתובים כולם שנתווספו לאחר מלאכי, גם הם בגדר "תורת משה"! וגם מדרש זה וגם כל אלה שיבואו אחריו ... הכל תורת משה. "ככל הדברים - מקרא משנה תלמוד ואגדה אפילו מה שתלמיד וותיק

הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא ... והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם.¹⁷

"אמר רבי יהושע: מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרוב. אלא, לרחק המקורבין בזרוע ולקרוב המרוחקין בזרוע ... רבי יהודה אומר: לקרב [המרוחקין בזרוע] אבל לא לרחק [המקורבין בזרוע]. רבי שמעון אומר: להשוות המחלוקת.¹⁸ וחכמים אומרים: לא לרחק ולא לקרב, אלא לעשות שלום בעולם. שנאמר: "הנני שולח לכם את אליה הנביא ... והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" (משנה סוף מסכת עדיות).

שבת שלום וגאולה

מחלקי המים

מים אחרונים: נראה שאין כמו נבואה זו של מלאכי, החותמת את פרק הנבואה בישראל בתחילת ימי בית שני, להביע את תהפוכות קורות עם ישראל וטלטוליו בסערות הימים. האם תצלח שיבת ציון וישובו השנים הקדמוניות הטובות בהן ערבה לה' מנחת יהודה וירושלים?¹⁹ האם יתקיימו כעת הבטחות התורה לישיבה לבטח בארץ חפץ, הגשם ירד בעתו והברכה תשרה בכל, אם בחוקתי תלכו, אם תקיימו את מצוות התורה ובראשן המעשרות (ראו פסוק י)? או שמא מהלך ההיסטוריה הצפוי הוא בוא "יום ה' הגדול והנורא", "בוער כתנור"? האם שבי ציון יחדלו 'לקבוע' את אלהים ולהיענות לקריאה "שובו אלי ואשובה אליכם"? האם יש לקב"ה חפץ בבני ישראל והוא ישוב לאשרם לעיני כל הגויים כ"ארץ חפץ"?

כל זה היה בציפייה הגדולה בתחילת ימי בית שני. אבל קביעת פרק זה של מלאכי כהפטר הגדול נעשתה מאות שנים מאוחר יותר. אחרי שגם בית שני חרב והגעגוע לימי קדם בהם ערבה לה' מנחת יהודה וירושלים, חוזר ומתחבר בשנית עם הפסוק המסיים את מגילת איכה: "השיבנו ה' אליך ונשובה, חדש ימינו כקדם". מלאכי אומר "שובו אלי ואשובה אליכם" ואילו במגילת איכה: "השיבנו ה' אליך ונשובה"²⁰ - אז מה כעת אחרי שגם בית שני חרב? מי יעשה את הצעד הראשון? עם איזה מסר נצא לגלות ונשאף בה תקווה ככל שהיא מתארכת וגובה את מחירה הכבד? נראה שלאורך הגלות גבר מוטיב "בוא יום ה' הגדול והנורא" וחבר עם נס יציאת מצרים שהרי "בניסן נגאלו ובניסן עתידים להיגאל". ואליהו לווה אותנו משבת הגדול היישר אל ליל הסדר.

אך אנחנו היום, באתחלתא דגאולה של ימינו, כשימי גאולת ניסן חברו לימי גאולת אייר זכינו לילך "קוממיות בארצנו", כיצד אנו קוראים פרק זה של מלאכי? עד שיבוא "יום ה' הגדול והנורא", האם נזכה לברכה הארצית: "וְאֶשְׂרֵי אֶתְכֶם כָּל הַגּוֹיִם כִּי תִהְיוּ אִתָּם אֶרֶץ חֶפֶץ אָמַר ה' צְבָאוֹת: ... אֲזַנְדְּבֶרְוּ יִרְאֵי ה' אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וַיִּקְשֹׁב ה' וַיִּשְׁמַע וַיִּכְתֹּב סֵפֶר זִכְרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי ה' וְלַחֲשָׁבֵי שְׁמוֹ: וְהָיוּ לִי אָמַר ה' צְבָאוֹת לְיוֹם אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה סִגְלָה וְחִמְלָתִי עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יִחְמַל אִישׁ עַל בְּנוֹ הָעֶבֶד אֹתוֹ"? האם נזכה להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, עוד לפני שיבוא אליהו ולא תוכה הארץ חרם?

עמיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני" (ירושלמי פאה ב זז). וכבר זכינו להרחיב ולהקדיש דף מיוחד לנושא [זכרו תורת משה](#) בשבת זו.

¹⁷ הביטוי "הנה אנכי שולח" מופיע בכל התנ"ך פעמיים. פעם כאן ופעם בספר שמות בסוף פרשת משפטים: "הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמורך בדרך..." (שמות כג כ). שם אגב, נחלקו המפרשים אם מדובר לאחר חטא העגל והוא מלאך שבפרשת כי תשא (פרק ל' פסוק ב') והוא עונש והסתר פנים (שיטת רש"י), או שמדובר לפני חטא העגל ושליחות המלאך היא השגחת ה' הטובה וקיום הבטחתו לאבות: "המלאך הגואל אותי מכל רע" (שיטת רמב"ן). לפיכך מעניין איך יפרשו רש"י ורמב"ן את הפסוק: "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא" שכאן. עכ"פ האסוציאציה הלשונית שמכל הנביאים מלאכי הוא שיוצר את ההקבלה ל"הנה אנכי שולח מלאך לפניך" של פרשת משפטים היא מעניינת ומבקשת "דרשני ולמדני". ראו דברינו [הנה אנכי שולח מלאך לפניך](#) בפרשת משפטים.

¹⁸ לפתור מחלוקות החכמים שלא הוכרעו: תיק"ו - תשבי יתריך קושיות ואבעיות. כגון כוס חמישי של ליל הסדר - "כוסו של אליהו" הבא עלינו לטובה. ראו דברינו [כוס החמישי והבאתי בפסח](#).

¹⁹ מתי היו שנים טובות אלה? ראו דף מיוחד שהקדשנו לנושא [ימי עולם ושנים קדמוניות](#) בשבת זו.

²⁰ ראו דף מיוחד שהקדשנו לנושא זה [שובו אלי - השיבנו אליך](#) בפרשת שובה.